

BESZÉLGETÉS MOLDOVÁN DOMOKOSSAL*

SZOMBATHY BÁLINT

Kérdés: Még le sem csillapodtak a *A halottlátó*¹ című hetvenperces színes dokumentumfilm ed bemutatása után fellobbant viták, máris első dokumentum-játékfilm ed előmunkálatain dolgozol. Mondj valamit az előzményekről, a megtett útról s magáról a készülő filmről.

Válasz: A „máris” kezdeném, tudniillik hatvannyolcban gyűjtöttem először szerelmi varázslásokkal kapcsolatos beszélgetéseket, így a „máris” valójában onnan datálódik. Annak pedig tíz esztendeje, hogy Jancsó Miklóssal voltunk együtt Matkópusztán — neki ott rendeztek egy filmvetítést, s a filmvetítés előtt hangulatkeltőnek betyárballadákat, népdalokat szavalt, énekelt Jancsó Adrienne és Csengery Adrienne; a *Szegénylegényeket* mutatták be. Itt találkoztam Polyák Ferivel, a Matkópusztán élő fafaragó fiúval, akitől életemben először gyűjtöttem szerelmi varázslásokat. Akkor hallottam először azt a lépéscsókot, amit a *Szerelmi varázslások* című filmemben néhány esztendő múlva meg is valósítottam; jártam a környéket és a tanyákat, házról házra bolyongtam, részben Ferivel, részben egyedül, míg kialakult ez az eléggé vaskos szöveggyűjtemény, melynek alapján új filmemet szeretném elkészíteni. Persze nyolctíz évvel ezelőtt a varázsszövegek költői szépsége ragadott meg. Annyira meghatottak ezek a szövegek, hogy a magam számára elindítottam egy *Elemek*² című kis sorozatot, melybe a gyűjtések során támadt különböző érzéseimet és gondolataimat sűrítettem, és amelyeket a későbbiekben megfilmésítettem a Balázs Béla Stúdió úgynevezett kísérleti alapjából — mindenféle bemutatási kötelezettség nélkül.

* Moldován Domokos Erdélyben, a mezőégi Sajóudvarhelyen született. 1945 óta Budapesten él. Bemutatott filmjei: *Jeles napok jeles rajzolója*, 1966, ELTE Amatőrfilmklub, 10 perc; *Magyar parasztfestők nyomában*, Benedek Péter, Süli András, Vankóné Dudás Juli portréja, 1966—68, Magyar Televízió, 42 perc; *Vankóné Dudás Juli galgamácsai parasztfestőasszony*, 1968—69, MAFILM, 15 perc; „*Halálnak halálával balsz...*”, 1970, MAFILM, 15 perc; *Magyar fazekasok*, 1970, MAFILM, 15 perc; *Magyar naiv művészek*, 1972—74, Magyar Televízió, 90 perc; (Benedek Péter, Mokry Mészáros Dezső, Gyovai Pál, Gajdos János, Balázs János, Győri Elek, Bakos Lajos, Süli András, Török Sándor portréja); *Szerelmi varázslások*, 1975, MAFILM, 17 perc; *A halottlátó*, 1977, MAFILM — Magyar Televízió, 70 perc.

¹ *Kortárs*, Budapest, 1978. 6., 859—875. old. A film teljes szövegeknyve 11 fénykép kíséretben.

² *Elemek* — *Elements*, magyarul és angolul: ARION, Nemzetközi Költői Almanach, Budapest, 1975/8., 94—98. old.

Kérdés: Mintegy előtanulmányként?

Válasz: Igen, mert közben rájöttem, hogy a varázsszövegek abszurd szépsége, izgalma az emberi sorsok nélkül csonka, hamis képet ad. Színes filmre igazán szép képsorokat lehet belőlük álmodni, de az kevés. Úgyhogy aztán nagyon intenzíven elkezdtem gyűjteni, emberekkel beszélgetni, családokba „beépülni”, ott lakni napokig.

Kérdés: Melyik volt az összegyűjtött varázsszövegekre épülő első mű?

Válasz: A *Szerelmi varázslások*³ volt az első kísérlet, de hát miután a magyar filmgyártó és -forgalmazó törvények a rövidfilm terjedelmét 15—17 percben szabták meg, hetvenötben, amikor a filmet végre sikerült megcsinálni, előtte már ezeket az *Elemeket* kísérletképpen leforgattam a Balázs Béla Stúdióban. A MAFILM dokumentumstúdiójában megszerették és támogatták a filmet, de sajnos nem lehetett mit tenni, tizenhét percnél hosszabb nem lehetett. Úgyhogy ezek valójában kis morzsák: egy morzsa az ózdi munkásszanyról, aki hiszi, hogy a mákos tészta köti a férjéhez, mert az anyósa valamit tett a mákos tészta, majd életének egy későbbi szakaszában — miután asszony lett, gyereke született — a barátnő, tudván, hogy ő jó varázslóasszony, hogy nagyon jól tud mindent, tőle kértek tanácsokat: „Hát mondta, hogy adjak neki valamilyen tanácsot, mivel hogy én elmondogattam, hogy én rontásban élek, meg hiszek benne, meg minden. Hát mit csináljon? Mondom: tudod mit? A presszókávéba tedd bele a havi menszersed. Ki is próbálta, be is vált, mer’ mai napig jó barátok, s mind a kettőnek családja van”. Ez a varázslóasszony egyébként az ózdi kohóban dolgozik mint bugacsiszoló: villanygépen ül, és óriás nagy vasdarabokat bugáz, csiszol, tehát a legnaturálisabb munkát végzi.

Egy másik család tagjai, akik ugyancsak a film utolsó tételében jelennek meg — űk Szabolcs megyeiek —, alsóneműjüket kilenc hétig fordítva hordták, az elhagyott első feleség átká ellen, hogy az ne fogjon. A *Szerelmi varázslások*ban azért néhány költői képsor is megjelenik, ilyen például a harmatszédés, amit Galgamácsán vettünk fel, éppen Vankóné Dudás Juli galgamácsai naiv festő és énekes-népművész asszony régi rajzai alapján: egy igen jó kompozíciójú gyerekkori rajz, csodálatosan szedi három asszony a réten a harmatot. Vagy a Matkópusztán forgatott lépésnyom felszedése, a lépésnyom megcsókolása, a kemencébe való betapasztása. Ez volt a varázslásokkal kapcsolatos első futam valójában, ami filmszalagon megvalósulhatott Magyarországon.

Ez volt az ilyesfajta első film, és miután ezzel valamelyest mégiscsak bizonyítottam, hogy ez létezik és ez van, elég erős és kemény probléma, és ha erről nem beszélünk, ez továbbra is nemhogy bimbózni fog, hanem virágba fog szökkenni, hogy is mondjam, tudatunknak ez a sötétsége. Ezek valójában tudatnyomok vagy minek nevezem: röntgenfelvételek agyi állapotunkról. Feltétlenül egy bizonyos rétegről és osztályéról.

³ *Korunk*, Kolozsvár, 1978/9. A film teljes szövegeknyve 5 fénykép kíséretében.

Legújabb filmem, a *A halottlító* is bizonyítja, hogy nem egy-egy emberről, hanem tömegekről van szó. Az eddigi gyűjtések alanyai, azok a matkópusztai és nem matkópusztai asszonyok ugyanazokat a sztorikat mondják, mintha mindenki ugyanazt mondaná. Mintha mindenki ugyanazt élné meg naponta, tudatunknak valami egészen archaikus rétege csillan meg ezeken a beszélgetéseken. Elképesztő. Úgyhogy Joli, a halottlító asszony azért tud oly nagyszerűen értekezni mindenkivel, és mindenki meg van győződve, hogy igazat mond. A vidéki emberek sorsa is hasonló, csak árnyalataiban tér el egyik a másiktól, alapjaiban azonban ugyanaz.

Kérdés: Ki ez az új alany, akire rábukkantál?

Válasz: Egy régi alanyom, akitől először gyűjtöttem Balószögön illetve Matkópusztán a lépéscsókokat, és akit filmre is vettem. Ez az asszony volt az, akitől már nemcsak varázsszövegeket gyűjtöttem és nemcsak segítettem nekem azzal, hogy eljátszotta, megmutatta, hogy kell a főidet csókolni, hanem az életéről is mesélt. Most, hogy annyi minden összegyűlt, s egyre erőteljesebben munkált bennem, eszembe jutott, hogy ebből dokumentum-játékfilmet kell alakítani, hogy újra el kell mennem ehhez az asszonyhoz. Körülbelül másfél év alatt rengeteg beszélgetést csináltam, és szinte mindig ugyanazokat mondtam el vele, lássam.

Lépéscsók-jelenet a *Szerelmi varázslatokból*, Moldován D. felvétele

hogy alakítja. Bizony ezen ő nem alakít semmit, ezek a képzetek az ő fixa ideái, melyek az ő életét mozgatják és irányítják. Ez az egyik alapmotívum, ez lenne a film főszereplője. No most tényleg ő lesz-e vagy színészt választok, még nem tudom, mert a próbafelvételeket még nem csináltam meg vele. Azt hiszem, színésszel fogom csinálni. Mint ahogy kitaláltam, hogy a végén ők megjelennek majd, mint az igazi dokumentum igazi szereplői, a filmet ők fejezik be, ők élnek végig az utolsó perceket: a cigányasszony, aki hétvégeken planétát árul vidéki búcsúkon — elsősorban az Alföldön —, hét közben pedig jósol otthon, egész Szeged hozzá jár, járt pontosabban, mert már börtönben van. Tudniillik igen sok pénzt és értéket csalt ki szerencsétlen, megtévelyedett és megszárdult asszonyoktól, akiknek szerelmi bánatuk volt, elsősorban ilyen szexuál-pszichológiai esetek voltak ezek, részben pedig fiatal, kis tudatlan csitrik, akiknél az első vagy ki tudja hanyadik szerelem nem jött össze, kútbaugrás helyett a jósnőhöz mentek, az pedig rögtön rájön, hogy mi újság, mint Jolánka, a halottlátó, csak ezt a párhuzamot tudom hozni. Olyan nevetségesen egyszerű módon dolgozik ez az asszony, hogy valóban azt kell mondanom: igaz a van. Ha az emberek ilyen hülyék, fizessenek a hülyeségükért.

Az emberi hiszékenység és butaság sokszor határtalan. A legszerencsétlenebb egy tanárnő, az egész bírósági anyag főhőse, aki olyan örült-ségnek felült, hogy csak ötven tojásból tud neki jósolni a nő, és akkor vitt neki ötven tojást, abból egyet tört el. Aztán csodálatos varázsszövegek, melyekről fogalmuk sincs, hogy mik, de elszédülnek tőlük. Például ilyen, hogy majd a tizenhárom főasszony tesz bele olyan tizenhárom apostoltól kapott csodakövet a 17-szer 32-ik keresztútnál, amitől minden varázslás elműlik, adja oda az óráját. Észbontó, nem? És odaadják az órájukat, a tojásokat, takarókat, s mindent, amit kér, azaz kért az asszony. Ez az egyik motívum, a másik ez a régi figurám, ez az asszony, akit már említettem, tehát a matkópusztai asszony és a szegedi cigányasszony. Ennek számtalan szála van még, számtalan ága-boga.

Kérdés: Szinte nincs Magyarországon lap vagy folyóirat, amely ne foglalkozott volna a *A halottlátó* című filmeddel. A kritikások elsősorban az általam rögzített jelenség társadalmi-szociális vetületét boncolgatták: hogyan lehet egy korszerű társadalomban a halottlátás hivatásos megadózott társadalmi tevékenység, foglalkozás. Milyen vélemények hangzottak el a film szakmai, nyelvi-esztétikai felkészültségéről?

Válasz: Na most nézd, valójában úgy berobbant ez a film a köztudatba. Ehhez a filmhez még most is alig lehet jegyet kapni, ugyan már átvitték a Toldi Stúdiómoziból, ahol több mint három hónapig ment, a Szikra Kamaratermébe, mivel egyszerűen nem tudják levenni a műsorról: mindenki látni akarja. Valóban nagyon sok újság foglalkozott ezzel; főleg két dolog foglalkoztatja az embereket: elsősorban maga a tény, hogy valóban lát-e a halottlátó, a másik pedig az, hogy a mi társadalmunk-

ban hogyan létezhet ilyen, hogy halottlátás. Már a biblia is arról ír, hogy az endori halottlátó asszony egy megtúrt, helyesebben egy tiltott személy volt, hozzá járulni nem lehetett, vele beszélni nem lehetett, jósolnia nem lehetett. Egyszóval már a bibliai időkben is tiltva volt a halottlátás, pedig akkor a különböző istenekben jobban hittek — hogy úgy mondjam —, mint ma.

Az emberek egy része azon döbbsent meg, hogy ez létezik, a másik pedig, hogy a mi társadalmunknak és nyilván más társadalmaknak is problémái, hogy a vidéki tanácsokon nem tudják hírtelenében, mit is csináljanak. Itt is ez történt. Ahelyett, hogy valami módon meggátolták volna, legalizálták, mert azzal, hogy 12 000 forint közösségi és 48 000 forint jövedelemadót — magyarán 60 000 forintot — vetettek ki rá, Jolánka így naponta a világba kiabálja, hogy ha már őt megadóztatták, akkor neki többet kell „beszélnie”. Ezt a filmben is elmondja: „Attól kezdve többet beszélek.” A kliensek pedig, akik mennek hozzá, hogy zokoghassanak a pénzükért — mert azért mennek, hogy sírjanak —, azok meg iszonyú ribilliót csapnak, mert ők féltik Jolánkát, féltik az ő kis fájdalmukról való beszélgetés lehetőségét. Vagyis itt óriási tömegek állnak Jolánka mellett, egy „titkos” tömegnyomás van, ez az igazság. És olyan forgalma van Putnoknak is, a vasútnak, a közértnek meg a preszszónak, hogy az egész egy idegenforgalmi góc lett. Egyszerűen tébolyító.

Most, hogy a szakma mit szót hozza, bizonyítja, hogy az *Élet és irodalomban* nem szoktak olyan terjedelmesekek lenni a kritikák, ezúttal egy teljes oldal volt csak a *A halottlátóról* Lázár István tollából. A *Filmvilágban* szintén, a *Film Színház Muzsikában* másfél oldal, de sorolhatnám a többieket is, úgyhogy szakmailag is úgy érzem, teljes elismerést hozott a film.

Az országos tömeghiszti mellett kialakult egy nagyon jó igény, nevezetesen, hogy mindenhová, ahol a filmet vetítik vagy vetíteni fogják, oda engem személyesen is elhívnak művész-közönség találkozóra. Olyan meglepő fordulatokat hoztak a művelődési házak vezetőinek ezek az estek, hogy nem volt elegendő az egyszeri vetítés, olykor műsoron kívül kétszer-háromszor is le kellett vetíteni. Olyan óriási tömegek lepték meg egy-egy falunak vagy kisebb városnak a művelődési házát, hogy az már észbontó volt. Csak Tápén három ember lett rosszul a vetítés alatt. Úgy álltak az emberek egymás mellett, mint a buszban. Hely persze már nem volt. Debrecenben például tömegverekedés volt a moziban, napi hat előadásban ment.

Szóval a szakma teljesen jól fogadta, de ezzel még nincs vége; a televízió októberben mutatja be a televízió. A tévében egyszerre fog menni a *Vita a halottlátóról*⁴ című dokumentumfilmmel, amit most forgattam. A lényege az egésznek, hogy a vitákat vesszük fel. Ezekre járok

⁴ *Új Tükör*, Budapest, 1978/42. A film szövegének részletei a dokumentumfilmből való fénykép kíséretében.

már két vagy három hónapja, lent voltunk Jolánkánál is, aki újra fogadott, és félelmetes képsorokat vettünk fel, az asszonyok hogy kaparják a falat, mert a Jolánka most már nem fogad, neki is elég van. Fantasztikus helyzeteket rögzítettünk, azonkívül a készülő filmben megszólalnak néprajzosok, pszichológusok, mindenki. Az igazi robbanás — úgy gondolom — most következik majd.

Kérdés: Hogyan összegeznéd a pécsi fesztiválon elhangzott megjegyzéseket, véleményeket?

Válasz: Pécestt információs vetítésen mutatták be, így szinte csak a külföldiek látták. Alki írt róla, a *Paese Sera* egyik kritikusa, aki Zolnay Pál *Fotográfiájához* hasonlította módszerét. A legmelegebben talán a londoni *Times* nagy tekintélyű kritikusa, David Robinson fogadta. Közben Frank Lipsius a *Financial Times* júliusi számában nagy elismeréssel írt a filmről, s miután ő Budapesten látta a filmet, cikkében jelzi az országban kialakult zűrzavaros hangulatot körülötte. Szeptember közepén Amszterdamban is vetítették, s az utrechti *t'Hoogt Centre* filmmel nyitja szezonját. A XXVII. Mannheimi Filmfesztiválra is meghívták a filmet. New Yorkba is meghívtak, de a film kiküldésének határidejére nem készült el az angol kópia — Peter Sherwood kitűnő tolmácsolásában —, így a New York-i fesztiválról most lemaradtam.

Kérdés: Milyen helyet foglal el a *A halottlátó* előző alkotásaid sorában, függetlenül attól, hogy a közönségsiker ez utóbbi esetében több mint meggyőző: ez eddig 1053 előadásban 186 ezer néző látta?

Válasz: Nagyon nehéz a válasz, mert voltaképpen a mai napig is állandóan kísérletezgettem ezekkel a dolgokkal, hogyan lehet ezeket a jelenségeket filmre transzponálni és hogy lehet filmen elmondani, amit érzek és gondolok róluk. Ez második hosszú filmem. *A magyar naiv művészek*⁵ című 90 perces színes filmsorozatomban valójában kilenc kis portré, amely a 18. századból a mai napig fut végig a magyar naiv művészet történetén. Mindez saját kutatásaimon alapszik; az első voltam, aki egyetemi diplomadolgozatomban erről írtam, s filmsorozatot csináltam. Tehát a naiv-sorozatnak kívül a *A halottlátó* az első hosszú filmem. A „Halálnak halálával halsz...”⁶, a magyar halotti szokások költői és életigenlő filmje után a *Magyar fazekasok* következett — egy régi mesterségnek állít emléket —, utána a *Szerelmi varázslások* és a naiv-sorozat, ami már más kategóriába tartozik: portrészorozatok. A *Szerelmi varázslásokban* is egy kicsit két dolog keveredik, a „költőieskedés” — vagy hogy mondjam —, melytől nem tud az ember olyan gyorsan elsza-

⁵ *Forrás*, Kecskemét, 1975. november, 75–79. old. Naiv Művészek Vallomásai (Benedek Péterét kivéve, megjelent Mokry, Gyovai, Gajdos, Balázs, Győri, Bakos, Süli, Török filmszövege. Ugyanez: *Ungheria d'Oggi*, Roma, 1976. július–szeptember, 24–35. old. (A fentiekben kívül Benedek Péter és Vankóné Dudás Juli filmszövege 27 fotóval.)

⁶ *Ungheria d'Oggi*, Roma, 1972. december, 29–43. old.; *Etnographia*, Budapest, 1973/4., 586–618. old.; *Acta Ethnographica*, Budapest, 1974/1., 1–44. old. (francia fordításban); *Korunk*, Kolozsvár, 1974/1., 59–63. old.; *The New Hungarian Quarterly*, 1975/Winter, 211–220. old. (angol fordításban).

kadni és szabadulni. Ma már én is egy kicsit másképp csinálnám. Ott keveredik az az abszurd dokumentumszöveg és a jelen. *A halottlító* egy az egyben az, ami. Következő filmben mindenképpen nautralisan fognak ezek a dolgok megjelenni; azok, melyek a varázslásokban kicsit olyan transzponáltan vannak meg. A történetek is olyan helyzeteket hordoznak magukban, olyan lehetőségek rejlnek bennük, hogy csoda. Nem is csinálnám, ha mindezt nem látnám bele. Engem most ez izgat, pontosan az, ami a varázslásoknál nem sikerült. Megpróbálok ennek a kétőnek az összeötvezését, hogy ne váljon el úgy, mint a varázslásokban. Most valahogy ezt szeretném, ezt a szürnaturalista játékot, nem tudom hirtelen másként hogy nevezni.

Kérdés: Első dokumentumfilmjeidet magyar naiv festőkről készítetted. 1968. nyarán személyesen indítványoztad a kecskeméti magyar parasztfestők múzeumának létrehozását, s azonnal felajánlottad a gyűjtőutaidon szerzett rajzokat, festményeket, magnó-, fénykép- és filmfelvételeket. Milyen visszhangra talált az indítvány és mikor nyílt meg a múzeum?

Válasz: *Magyar parasztfestők nyomában*⁷ című sorozatomnak 1968 nyarán volt a bemutatója a tévében, s ezt látva, egy kecskeméti tanácsi dolgozó, Heltai Nándor, akkori népművelődési felügyelő, addig kergetett engem, amíg megtalált Szegeden. Azokban a hetekben minden olyan egyszerre történt velem. Jancsó Miklós volt a szegedi I. Országos Néprajzi Filmszemle zsűrijének elnöke, ott mutattam be a filmeket, Jancsó díjat adott nekem erre a sorozatra: így talán jelképesen — munkám után ítélve — ő avatott filmessé. Nos, ott Szegeden ajánlottak egy szerződést, hogy csináljak egy naiv kiállítást a II. Népzenei Találkozón Kecskeméten és vigyem el a filmeket. Aztán tényleg meg is csináltam. A Kodály iskola két termében rendeztem a kiállítást, utána ezen az augusztus 24-i megnyitón hatvannyolcban kimondtam azt, hogy ami itt látható, azt Kecskemét városának ajándékozom, hogy végre otthona legyen a magyar naiv művészetnek Magyarországon. Ezzel elindult egy lavina, nevezetesen a *Forrásban* megjelent a naiv múzeum „alapítólevelének” a szövege. Egyetemi professzoromat, Ortutay Gyulát is megkértem, írnia hozzá egy-pár sort, végül a kettőnk szövege együtt jelent meg a *Forrás* 1969 márciusi első számában. Nagy lelkesedésemben még azokban a hetekben választottam egy-két házat a múzeum számára, ezzel aztán befejeződött az ügy. Három évig aludt a dolog, amíg Dr. Romány Pál, a mostani mezőgazdasági-élelmiszerügyi miniszter nem került oda. Akkor ő Kecskeméten elsőtitkár volt, és minden ilyen régi jó ügyet elkezdett mozgatni. Egy éven belül már lent volt az anyag. Közben volt Zágrábban egy nagy naiv kiállítás és értekezlet, és akkor a minisztérium ezt a kis új gyűjteményt küldte ki, kíséretben.

Végül aztán a műemlék-felügyelőség szépen rendbe tette ezt a 18.

⁷ *Képzőművészeti Almanach*, Corvina, Budapest, 1969. Süli András, portréfilmjének szövege.

Moldován Domokos a putnoki halottlító asszonnyal a film forgatása közben, Markovics Ferenc felvétele

századi paraszt cívis portát, amely pont a megyei tanács épülete mellett áll, tetején gólyafészekkel. Hogy a múzeumi raktárba már nem fért, az anyag a *Forrás* szerkesztőségének valamikori szobájába került. Végre, nagy nehezen 1976. szeptember 25-én megnyílt a Magyar Naiv Művészek Múzeuma, Ontutay Gyula nyitotta meg. Tehát a felajánlástól a megnyitóig nyolc év telt el, sok gonddal, kinnal, veszekedéssel és örömmel, de végül is meglelt.

Kérdés: A putnoki Vécsei Jolán halottlító asszony meglelése szinte a csúcshoz nevezhető felfedezéseid sorában. Nevedhez fűződik Vankóné Dudás Juli galgamácsai prasztfestő asszony alkotásainak közkinccsé tétele is. Ki ez a sokoldalú és értékes parasztasszony, s jelenleg mivel foglalkozik? Mi lesz a sorsa a keze alól kikerülő alkotásoknak?

Válasz: Julival hatvanöt úrnapiján ismerkedtünk meg, úgy is hívnak a faluban, hogy az „úrnapi gyerek”. Képei részben a Galgamácsa melletti aszói múzeumban vannak, részben Szentendrén, illetve most sikerült neki csinálni Galgamácsán egy úgynevezett falomúzeumot, ahol mindenféle paraszti használati eszközök mellett az ő festményei is helyet kaptak. Itt van egy jelentős anyaga, ezenkívül a mi kecskeméti naiv múzeumunkban is. A Nemzeti Galériában is van Budapesten és hát nagyon

sok külföldi múzeumban és magángyűjteményben. Anyagilag elég szépen „megfutott”. Van egy alapanyaga, amit nem ad el, ezt mutogatja, ezekkel szokott jární külföldre. 1976 karácsonyára megjelent egy 60 perces nagylemeze a galgamácsaiaknak — szerkesztésemben s kísérszóvegeimmel — *Sej Galgamácsa eszembe se jutna, Vankóné Dudás Juli dalaí címmel*. Ma is a legkeresettebb népzenei lemeze a hanglemezyártónak.

Kérdés: Milyen helyet foglalnak el a magyar naivak a világban?

Válasz: A világban nagyon jó helyet foglaltak el, csak miután eddig nem volt se múzeumuk, se központi szervük, tényleg én voltam az, aki ezekkel a nemzetközi virtsaftokkal tartottam a kapcsolatot: a pozsonyiakkal, a zágrábiakkal stb. Bihalji-Merinnel leveleztem például ez ügyben is. De hát ez nagyon kevés volt, pont ezért harcoltam, hogy hivatalossá kell tennünk, gyűjteményt kell szervezni, kutatókat kell oda vinni. Ami fizikailag és szellemileg érinti őket, az egy kicsit ez a nagy csend és ez az évekig tartó elbujtatása a naivaknak nálunk. Ez valójában egy kicsit jót is tett, mert valahogy megőrződött, nem lett belőle biznisz. Pozitív értelemben konzerválódtak a dolgok, ez a társaság, ez az anyag, a klasszikusok, mint az algyői Süli András, aki talán a királya ennek az egész társaságnak, hiszen Pozsonyban ő kapta meg hatvankilencben a triennále nagydíját. Már régen halott. Kocsmapadlásról meg mindenholnan szedtem össze 33 képét. Egy giccscsfestő elnyomása alatt élt Szegeden. Aztán a régiek közül, akik meghaltak, Gajdos János, Győri Elek, Török Sándor, aki Budapesten élt a Bukarest utcában, talán ő a legabsztraktabb ezek között; Balázs János, aki Salgótarjánban a Cigányhegyen élt, ő is meghalt néhány éve. Süli után talán a legjelentősebb. Habár ő is a vége felé már kissé másolgatta önmagát. Dudás Juli talán az egyetlen jelentős női figura.

Kérdés: Korábbi dokumentumfilmjeid — a „Halálnak halálával balsz . . .” és a *Szerelmi varázslások* — az ősi magyar képzelletvilág imittamott még ma is élő jelenségeit dolgozták fel a rád jellemző lírai tömörséggel. Tavaly a londoni Institute of Contemporary Art-ban filmfotóid és filmobjektjeid mellett ezeket is bemutattad. Hogyan fogadta a magyar néprajzi filmezés e két remekét az angol közönség?

Válasz: Ez nagyon érdekes volt, mert az I. C. A. és Nagy-Britannia Kelet-európai Intézete közös meghívására jutottam ki Londonba. Telt ház volt, ami egy ismeretlen magyar filmesnek és fotósnak elég nagy öröm. Vita is volt, tovább is tartott a szokottnál, már a szervezők figyelmeztettek, hogy valamilyen angol törvény értelmében 23 óra után el kell hagyni a termet. Visszhangja is nagy volt, bizonyítja ezt a BBC-ben elhangzott kritika, amit Siklós István költő írt. Ez nem is kritika, talán inkább tanulmánynak nevezhető. Peter Sherwood, a Londoni Tudományegyetem Kelet-európai Tanszékének tanára, aki magyar nyelvet és irodalmat tanít, segített a fordításban, miután nem voltak angol kópiák.

Kérdés: Ez a kiállítás később Budán megismétlődött...

Válasz: Igen. A sors különös iróniája, hogy Londonban volt életem első fotó- és filmobjektkiállítás, főleg olyan objekték, amelyek a filmben is szerepeltek: fehér gyászruhák, fonott koporsók, néhány köcsög a fazekas-filmből. Pesten a Nemzeti Galéria budavári palotájának épületében van az úgynevezett műhely-sorozat, ahol fiatal művészek alkotásait mutatják be három héten keresztül. Ugyanígy vetítések is voltak hetente kétszer. Aztán meghosszabbították, továbbvitték a galériából az óbudai Zichy kastélyba. Most hívtak Amszterdamba és Londonba újra a *A halottlátóval*.

Kérdés: Mi a helyzet jelenleg a magyar néprajzi és dokumentumfilmzésben? Kik azok, akiknek nevét érdemes megjegyezni, abban a reményben, hogy műveikkel előbb-utóbb találkozunk majd a képernyőn vagy a vetítővászonon?

Válasz: Olyan, hogy magyar néprajzi filmzés nem nagyon létezik. Engem is egy ilyen skatulyába dugtak most; ezt a szót, hogy néprajz, nem is nagyon szeretem. Inkább azt mondom, hogy emberekkel való foglalkozás, hagyományoknak a kutatása, de a néprajz szónak ma már sajnos nagyon furcsa elő- és utóíze van. A néprajzi filmzés nem nagyon létezik mint olyan. Azért lett valami most; a tévén is elkészült két-három éve egy sorozat, amibe nekem is csinálnom kellett volna egy rételet. Ilyen néprajzi sorozat, különféle mesterségek. Mind csak kis torzók, és különböző ízlésű, tudású, „aszfaltról jött” rendezők készítettek. Egy volt, Lalkatos Vince bácsi, ő számtalan ilyen filmet csinált. Ő volt az, aki nagyon jól ismerte és érezte ezeknek az embereknek az életét, vágyait. Éveken keresztül próbálkozott egy nagy összefoglalással, nagy néprajzi sorozattal a szokásos témákra (szerelem, születés, halál). A másik Kolányi Ágoston, aki csinált néhány néprajzi filmet, aztán Boglár Lajos, a Néprajzi Múzeum munkatársa, indiológus, s Hoppál Mihály, az MTA néprajzi kutatócsoportjának tudományos titkára, de ő elsősorban a filmekhez alapanyagokat, gyűjtéseket szállít: néprajzfilm-forgatókönyvíró. Több nem jut eszembe.

Kérdés: *Szerelmem, Singer* címmel készületi filmet tervezel, melynek vajdasági vonatkozásai is vannak...

Válasz: Ez is a már említett *Elemek* egyik része, a Balázs Bélában el is fogadták, de valahogy a pénz nem jött rá össze, mert elég drága rövidjátékfilm lenne. Nagyon igényes a hangfelvétele, nagyon sok trükk lesz benne. Szeretném azonban megcsinálni még a játékfilm előtt. Kísérő-filmje is lehetne, ti. ahogy mondtam, az *Elemek* az, amelyben kipróbálok egy-egy gondolatot. A *Szerelmem, Singert* filmopera-komédiának képzeltem el, az operát olyan értelemben, hogy miután zenészesaládban élek — feleségem is operaénekesnő —, ennek a tanulságait is bele tudnám foglalni, de ugyanakkor erős vonzódásunkat a kortárs zene iránt is. El kell hogy mondjam itt, hogy nagyon nagy hatással volt ránk Ladik

Kati művészete is — mint költő és mint előadóművész, mondhatnám azt, hogy mint zeneszerző, mint hangművész, hangkompozítor —, valójában egy kicsit ez is inspirált, amikor a forgatókönyvet írtam, a filmet elképzeltem. Nagyon szeretem az ő meseverseit, és az egyik meseverse egyszer csak úgy elindult bennem, tovább kezdtem írni, s mondom, itt van egy *Elem*. Utána Kati elkezdte továbbmondani, hogy ő hogy képzelet el, tulajdonképpen egy ilyen kollektív kis szöveg, én rögzítettem, és túlbonyolítottam nem tudom mi mindennel. Kitaláltuk azt, ami a szövegben még nincs benne, hogy úgy kellene, hogy Kati kezdené énekelni az ő játékaikat, utána Adrienne egy Händel- vagy Vivaldi-áriával válaszolna, aztán szerepcsere lenne: Osengery énekelne Ladiák-szöveget és Ladiák énekelne ariákat. A harmadik dolog, ami megjelenne benne, egy más földrészről való művész jelenléte, ez az Andy Warhol híres pop festő, aki a legkitűnőbb amerikai avantgarde filmrendezők egyike, s aki olyan üzenetet küld a filmszalagjain, amit azelőtt és azóta se csinált senki. Az ő egyik ilyen figurája Joe Dallesandro személye, aki a mai amerikai „fiatalembernek” — ahogy az olaszok mondják: figli dei fiori, virágok gyermekeinek — az egyik fő megtestesítője. Ő volna az, aki ebben a játékban részt vehetne mint ördög. A másik a ... *melly az wt...*, melyet Bori Imrénének ajánlottam, alkit nagyon tisztelek, hiszen ő itt Vajdaságban egy teljes tudományos akadémiai intézetnek a munkáját végezte el eddig.

Kérdés: Végül milyen tanulságot vontál le te magad a *A halottlátóból*?

Válasz: Azt hiszem, elég sokan megdöbbentek a filmen látottakon, remélem, valamit tenni is fognak. Na nem azt, hogy a halottlátó aszszonyt becsukják, mert amit nem szabad, azt annál jobban akarják az emberek, hiszen farmert sem lehetett egy időben kapni Magyarországon; mégis mindenkinek volt. Tehát itt sem ez a megoldás. Viszont meg kell mutatni, beszélni kell róla, filmre kell venni, ki kell nyomtatni. Minden módot meg kell ragadni, hogy az embereket, azokat a hívőket, akik ebben hisznek, megingassuk, viszont a félig hívőket, akik nem tudják hová álljanak, azokat a helyes oldalra állítsuk. Ez a feladatunk. Ez természetesen nem ilyen egyszerű, olykor egy kicsit ködlövaagnak, ködkergetőnek érzem magam, ezt pontosan tudom, de hát...

Újvidék, 1978. július 4.

ELEMEK

IV.

MOLDOVÁN DOMOKOS

„Tévedésnek hármias uta,
Utam itt ez volna hát,
Melyen élttem sugarát...”

Csongor és Tünde, 1829
Vörösmarty Mihály

„... MELLY AZ WT...”

Színes filmetüdterv

Tudós BORI Imrének

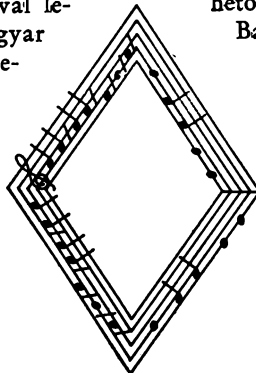
A képmezőn megjelenik az első — 1520 közül — kottával lejegyzett magyar népdal töredék, amelyet a becsei kolostorban Pominóczky Fülöp Manuálájának belső borítóján találtak:

(Az eredeti feljegyzést Gyulafehérvárott a Battyhányi Könyvtárban őrzik.)

- 2.) Miután a dallamot végigolvassuk a képmezőn az „első — 1520 körül — kottával lejegyzett 2 sornyi magyar népdal töredék” hirtelen rombuszá ugrik össze:

Egy női és egy férfi hang a két sornyi dallamot hallkan, de érthetően elénekli, elzümmögi: Ba-tya ba-tya melly az wt... (?) Az utolsó szó: bech-ke-re-ke-re emberi fül számára már nem hallható.

3. A képmözön az út legvégén
irdatlanul nagy vörösre
festett gyárkémény villan
meg: fehéres-kénes füstöt
lőve ki magából.
4. Kémény ty a
5. Kotta-rombusz ty a
6. Kémény me-lllllly
7. Fekete blank ccss — k — k eeeeeeee (hosszan)
8. Kotta-rombusz V
9. Kémény rammmmmmmm
10. Kotta-rombusz z — z — th-hhh
11. Kémény b) (a hangot adók visszafele szívják
a levegőt)
12. A kotta-rombusz kinyújtózik,
újra inzert lesz. ke-re-ke-re-eeeeee (hosszan)
13. A kéményből nem jön már
a füst
14. A kotta-rombusz és a kémény
lassan szertefoszlik: elszolarizálódnak.
15. Fehér blank perreg tovább

Ha a szcenáriumban leírt — vörösre festett — gyárkémény forgatására nincsen lehetőség, akkor egy istálló falán himbálózó, kicifrázott petrencerúd vagy kocsi-lócs is megteszi . . .

ELEMEK

V.

„A modern költészet úgy érzi, hogy ki kell lépnie pusztán a betű és a szó köréből.

Jeleket kezd használni, már a század elején, először számjegyeket — főként az expresszionisták —, aztán a valóságból beemelt más jeleket, például, valamiféle mutató ujját. Végül rátalál egy olyan újításra: a képversre, amely megint csak ősrégi hagyományhoz kapcsolódik. Képverset már i. e. 300 körülről ismerünk, a rhodoszi Szimiász volt ennek az egyik mestere. Az egyik vers: Kozmikus Erosz — ez szárny alakú, a másiknak a címe: Szekerce — és szekerce alakú.

Később a latin költészetben is elterjedt, sőt önálló műfaji elnevezése is született: Carmina figurata — Figurás énekek.”

(Somlyó György egyetemi előadásából: *Bevezetés a modern költészetbe — Képversek, interpunkció nélküli versek* — 1976 tavaszán.)

„A Föld a hazugság tisztítóüze”
(Weöres Sándor: Psyché)

SZERELMEM, SINGER

Színes film „opera”-komédia terv

Csengery Adrienne-nek
Joe Dallesandrónak és
Ladik Katalinnak

Jött az ördög a hegyről lefelé.

Ostorával három Singer varrógépet hajtott maga előtt.

Az egyik fekete volt, mint a gyík.

A másik, mint a hal.

A harmadik vörös, mint az alagút.

A lány — alkj a kapuban állt és a patak vizével zuhanyozott, s közben a maga készítette szárhegedűvel haján muzsikált — egyszerre mindhármat megszerette.

Az udvaron fehér fodorvászon lepedő alatt tartotta őket.

Minden éjjel a fekete
 a vörös
 a szőke
 meg az ördög is
 legény képében megnyomta a leányt.
 Összevissza varrógépettek, csaknem belehalt.
 Mire kibogozta magát, megvirradt.
 Hajnalban fekete, vörös, arany és lila színű pillangók lepték el a kertet.
 Reggelre sítalpaikra kaptak, s elrepültek a varrógépek.

a fekete
 a vörös
 a szőke
 az ördög

(A forgatás közben a forgatókönyv tetszés szerint alakítható: a játékban részt vevő szereplők továbbírhatják.)

LADIK K. — MOLDOVÁN D.
 1970—1976
 meséje
 Ujvidék Budapest

A forgatás során szükségem van

1 hosszú hajú női szereplőre
 2 néger férfi szereplőre,
 3 férfi táncosra, akik a lepedő alatt „táncolnak”
 a lepedőn játszó lánnyal
 4 pár slécre
 1 pár síbotra
 30—50 db idomított fekete,
 vörös,
 arany és
 lila színű
 pillangóra
 3 kimustrált Singer-varrógépre
 1 fehér fodorvászón-lepedőre
 fekete, vörös, sárga, arany színű
 foszforeszkáló olajfestékre

(Mindkét színes filmetűdterv is a Balázs Béla Stúdió ún. „K/3” — közművelődési, komplex kutatások — munkacsoportjának forgatókönyv-pályázatára készült 1976-ban.)